

Tənzilə RÜSTƏMXANLI
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

18 yaşında "Azərbaycan gəncləri" qəzetində "Kənd yolu" adlı ilk şeiri çıxır. Amma ədəbi tərcümeyi-halını 67-ci ildə çap olunan "Vətən" şeirindən başlayır. Altmışın illər XX əsrdə Azərbaycan ədəbiyyatının ikinci "qızıl dövrü" sayılır. Bu dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatı bir çox köhnəlik, stereotipləşmiş vərdislərdən xilas olurdu, poeziyada vətənpəşlik ideyaları, xalqın şanlı tarixinin tərənnümü gətirdikə güclənirdi. Ölü doğulan, dərc edilən gündə unudulan şeirlərin sayı azaldı. Əsl Vətən, Təbiət, Sevgi şeirləri yaranırdı. Rəsul Rza, Bəxtiyar Vahabzadə, Nəbi Xəzri, B. Adil, Hüseyin Arif, Qabil, Əliqə Kurçaylı, Məmməd Araz, Xəlil Rza, Söhrab Tahir, Nəriman Həsənzadə, Cabir Novruz kimi şairlər üçün poeziyada yeni bir era başlamışdı. Altmışın illərin də öz şairləri vardı - Əli Kərim, Fikrət Qoca, Fikrət Sadiq, İsa İsmayilzadə, Ələkbər Salahzadə, Vaqif Səmədoğlu, Məmməd İsmayıl, Musa Yaqub, Soyavuş Sərxanlı, Vahid Əziz, Tofiq Abdin, Camal Yusifzadə, Abbas Abdulla, az sonra Sabir Rüstəmxanlı, Nüsrət Kəşəmənli, Çingiz Əlioğlu, Ramiz Rövşən, Zəlimxan Yaqub, Vaqif Cəbrayılzadə, Eldar Baxış... Azərbaycan şeirində heç bir zaman bu qədər istedadlı, yetkin şair bir arada olmamışdı. Ədəbiyyata yeni gələn, təzə söz deməyə can atan cavanlar tənqid olunurdular, amma çox keçmədən - yetmişinci illərdə bu şairlər sevilirdilər, etiraf olunurdular.

İlk kitabı "Tanınmaq istəsən" 1970-ci ildə "Gənclik" nəşriyyatında çap olunub. 4500 tirajla nəşr olunan 39 səhifəlik kitabla bağlı müəllifin maraqlı xatirəsi var: "Bu, şəhərli bir qıza sevgi ünvanı idi. 24 yaşım vardı. Deyirdim ki, əgər mənə tanınmaq istəyirsən, mənim doğduğum kəndə, dağlara gəlməlisən, böyüdüyüm mühtü görməlisən. Onda mənə duya bilərsən. Şeirin məzmunu budur. Kitabın ümumi məzmunu isə bir vətəndaşlıq seçiyəsi dəsiyir. Cavan söz adamı, şair həvəskarı kimi gəlmişəm bu meydana. Əgər mənə tanınmaq istəyirsən, bu kitabı oxu - kitabın qayəsi budur. Bu kitab şeirə bir vəsiqəm, ədəbiyyata bir vətəndaşlıq pasportum idi".

*Gəl tutub əl-ələ qaçaq bu gündən,
Qayıdaq öz uşağ keçmişimizə.
Utancaq, mehriban, dali, qüssəli,
Yolları dolacaq keçmişimizə.*

*Eh, ötən günlərin hər varığında
Neçə arzu odu alışır bəlkə.
Kəndin qırağında qırub çağında
Şair uşaqlığım dolarsın bəlkə.*

*Yığışın qamlarım, toy-düyünlərim,
Düzülsün yan-yana neçə qış-bahar.
Utana-utana ötən günlərim
Əl verib sənənlə tanış olunsunlar.*

Amma ilk kitabın səs və işıq gücünə malik şeiri "Vətən" şeiri oldu. 1966-cı ildə qələmə alınan "Vətən" Azərbaycan poeziyasında həmin mövzuda yazılan nümunələr sırasında birinciliyi fəth edən şeirlərdən oldu. Dövr sovet dövrü idi, amma bu şeir sovet dövrünün vətən şeiri deyildi.

Tariximizin qan və

*Bir əlçim buludlu,
Bir ömür umudlu,
Bir içim sudu.
Yandıqca odlanan ocaqdı,
Daddıqca dadlanan arzudü.
Bir dəyə bahar leysanıdır,
21 Azərin qanıdır,
Cavad xanın qətl yeridi,
Sabirin "Fəxrriyyə" şeiridi,
Dağları dumanda itən -
Vətən... Vətən!*

Hecanın sərbəstlə sintezindən yaranan bu gözəl poeziya nümunəsi müəllifin şair texnikasına mükəmməl bələd olduğunu sübut edirdi. Sonralar şeirlərinin çoxunu təmiz hecadə yazdı. Bütün ömrü boyu dilimizin saflığı, təmizliyi uğrunda mübarizə aparın Sabir Rüstəmxanlı şeirlərində də o təmizliyi, o saflığı göz bəbəyi kimi qorudu. Ancaq söhbət burada şairin əslində ideyadan gədirse, deyim ki, elə Vətən haqqında bu birçə şeir bəs idi ki, öz vətəndaşlıq, vətənpərvərlik missiyasını poeziya dili ilə şərh edəsən. Çünki bu şeirdə hər misra Vətənin bir parçasıdır, tarixinin gah qürurü, gah da nisgillə xatırlanan bir məqamıdır.

*Hadinin şeir bazarıdır,
Füzulinin dağıdılmış mazarıdır,
Taleyin ələnən ələyidi.
Durna lələyidi.
Araz höriyündən
kəməndə düşmüş Sevildi.
"Ənalhaq" harayıdı.
Ələgərin sazıdı.
Qədim əlyazmasıdı -
Dahilər boyları satirlərindən
Vətən... Vətən!*

Təbii ki, Sabir Rüstəmxanlının da təsir-ləndiyi dahi söz ustaları, müasir şairlər, onların əsərləri olub. O, elə bir dövrdə ədəbiyyata gəlmişdi ki, Bəxtiyar Vahabzadənin milli işıqlıda tokan verən şeirləri, gizli də olsa əldən-ələ gəzən "Gülüstan" poeması, Məmməd Arazın, Xəlil Rzamin, Söhrab

Tahirin vətənpərvərlik ruhunda yazılan odu-ələvlu misraları poeziyada yeni bir tendensiyanın yaranmasından xəbər verirdi. Bəlkə ilk dəfə idi ki, Azərbaycan onların şeirlərində sərhədsiz və ruhen bütöv görünürdü...

*Şimşəklər çınartək sancılıb yərə,
Düşmənin gözüne dirsəkdə hər dəğ.
Babalar atını sürüb gedibdi,
Qalalar boylanıb qalıbdır ancaq.
Oğlu - Şah İsmayıl Xətai adlı,
Ağ atlı oğlan var, atı qanadı;
Bir də Suraxanı Ataşgahı var,
Bir də Misri qılnc, bir də Çənlibel;
Bir də "Heydər baba" yazılmış bir dil.
Torpağı ot deyil, kişi göyərən
Vətən... Vətən!*

Bundan sonra da şairin şeirlərində aparıcı mövzu məhz Vətən, onun tarixi, bu tarixin qürur doğuran qəhrəmanlıq səhifələri, həmçinin ürək ağrıdan faciələri, təkrarsız gələcəlinin tərənnümü, Vətəni dünyada tanımaq istəyi olub. O, elə ilk kitabı ilə Azərbaycan ədəbiyyatında "Vətən şairi" kimi imza atdı.

"Tanınmaq istəsən" kitabı ilə özünü tanıtdıran şair bunun ardınca 1974-cü ildə "Sevgim, sevincim", 1979-cu ildə "Xəbərlər gözləyirəm" kitablarını çap etdirdi: "Vətən mövzusu və özünüdəstəq anlamında olan şeirlərini "Sevgim, sevincim"də topladım. Yəni dedim ki, bu mənim - kənddən, kasıb bir ailədən çıxmış oğlan. Bunu dostlarıma, həm də oxucularıma deyirdim. Və ümid edirdim ki, bu kitab onlarla qurduğum ünsiyyəti artıracaq".

*Müqəddəs adətdir ucaldır məni,
Mən onun eşiqiyə yaşayam görə.
Babam qarşılayıb neçə düşməni,
Bir əlində qılnc, birində çörək.*

*...Səl kimi axışıb hər qış, hər bahar
Düşməni talayanda elin varını.
Sərkərdə analar, igid analar
Yəhərdə doğublar övladlarını.*

"Xəbər gözləyirəm" isə tarixin o tayından güc alan, bu günümüzün tarixini yazmaq istəyən Sabir Rüstəmxanlının gələcəyə inamı idi. O bu xəbərə inanırdı: "Əslində, insan ömrü boyu intizar içində yaşayır, hansısa xoş soraq, xoş xəbər gözləyir. Biz isə, bir azərbaycanlı olaraq, ömür boyu Azərbaycanın bütövlüyü xəbərini, SSRİ-nin dağılacağı və müstəqillik qazanacağı-mızın xəbərini gözləmişik. "Xəbər gözləyirəm" mənə çox maraqlı bir tarixdə də yaşatdı. O şeirim ilk dəfə qəzetdə çap olunmuşdu. Bəxtiyar Vahabzadə zəng edib mənə evinə çağırırdı. Getdim, söhbət etdik. Dedi ki, mən ömür boyu o günü, o xəbəri gözləmişəm. Və çalışmışam bu haqda şeir yazım, amma yazı bilməmişəm. Sən yazmışsan, sağ ol. Bu şeir mənə çox təsir etdi, mənə də sona bir şeir yazdım. Sonra "İnqilab istərdim, yenə inqilab" şeirini mənə oxudu. Bu şeir sonra onun kitablarında dərc olundu".

Ardınca 1981-ci ildə "Gəncə xatirəsi" Gəncə sözünün yasaqlandığı bir vaxtda çap edildi. Şairin bu kitabla bağlı xatirəsi də ömürdən bir səhifədir: "Kitabla bağlı iki xatirəm var: Birinci odur ki, qardaşımın 4 yaşlı qızı rəhmətə getmişdi, onu kəndə aparırdım. Masallıya qədər avtobusda getdik, oradan Yarımlıya maşın tutmaq istədik, dağlıq yer olduğundan heç kəs getmək istəməzdi. Uşağı bükmüşdük deyə, hiss olunmurdu. Tələsirik, axşam düşür deyə məcbur olub yaşlı, yəni özü canlı meyt olan birisinə vəziyyəti danışdım. Dedi mən meyt apara bilmərəm. Axırda xəstəxanaya gedib təcili yardım maşını götürüb getdik kəndə. Mənə çox ağır gəldi ki, neçə qardaş, bizim bir maşınımız yoxdu, rahat gedib-gələ bilək. Qərara aldım ki, necə olursun, maşın alım. Cibimdə isə maşın nədi, bir tokar almağa da pulum yoxdu. "Yazıcı" nəşriyyatında baş redaktor işləyirdim. Bakıya qayıdandan sonra bu əhvalatı nəşriyyatın direktoru, rəhmətlik Əjdər Xanbabayevə danışdım. Bir il sonra - 1982-ci ildə kitabım çap olunmalı idi. Əjdər müəllim mürasibəsi çağırır tapşırırdı ki, həmin kitabın qonorarını yüksək qiymətlə hesablasın və 70 faizini mənə versin. Amma pulu alsam da məndən əvvəl maşın növbəsinə duranlar vardı. Əjdər müəllim onlardan da soruşub öyrəndi ki, heç birinin indiki maşın almaq inkanı yoxdu. Onlar da mənim kimi kasıb işçilər idilər. Odur ki, növbəmi əvvələ dəyişdi. Beləliklə, qonorara bir az da borc əlavə edib maşını aldım. Yəni hələ çap olunmayan həmin kitabın mənə bələd köməyi oldu. Bu arada rəhmətlik Nüsrət Kəşəmənli ilə Kutaisidə keçirilən "Mayakovskinin şeirləri"ni gətirmişdik. Orada bizi Gerati monastırına apardılar. Mən dostlardan ayrılıb çıxırla məşəyə tərəf getdim. Gördüm çıxırın sonunda məşəyə açılan qapı var, üzərində də orobco yazılar. Qapı mənə çağırırdı. Əlimi

söz yaddaşı

vurdum, sanki canlıydı, içində ürək döyünür, əlimi yandırır. Baxdım ki, bu, məşhur Gəncə qapılarının bir taydır. Öz-özümə pıçıldayırdım:

*Salam, Gəncə qapısı,
qürbətəki qardaşım,
Salam, duzum, çörəyim.
poladlaşan göz yaşım...*

Elə bil misralar göydən süzülürdü. Bu vaxt dəstə də gəldi. Orada gürcülərlə mübahisəm oldu. Bələdəci deyirdi ki, bu, zəfər nişanəsi olaraq Gəncədən götürüldü. Dedim nə zəfər, Gəncə yerin altına getmişdi, özünü müdafiə etmək imkanı yox idi. Siz qonşularımız da gəlib kömək etmək əvəzinə qapını uğurlayıb götürmüşsünüz. Avtobusda da gürcülərlə qarşılaşmamız oldu. Amma sonra onlar bizdən üzr istədilər. Biz qayıdandan sonra Moskvadan - komsomolun Mərkəzi Komitəsindən yazmışdılar ki, Sabir Rüstəmخانlı ilə Nüsət Kəsomənlini bir daha belə tədbirlərlə göndərməyin, dava salırlar. O axşam "Salam, Gəncə qapısı" şeirini yazdım. Bakıya dönəndə artıq fikrimdə gələcək kitabın böyük bir hissəsi hazır idi".

1983-cü ildə çap olunan "Sağ ol, ana dilim" bütövlükdə o dövrün anti-milliyətçiliyinə üsyan idi. O dövrdə ana dili, bir növ yasaq edilmişdi, rus dilinə isə rəsmi bir heyranlıq vardı: "İndiki Heydər Əliyev sarayında Ümumittifaq poeziya bayramı keçirilirdi. Hamı rusca şeir oxuyurdu, mən də cavanların adından çıxış edirdim. Əvvəlcə şeirin adını öz dilimizdə - "Sağ ol, ana dilim" deyəndə salon məni uzun müddət alqışladı. Şeiri oxudum və düşündüm ki, mənim ömrümün əsas istiqamətlərindən biri milli varlığımızı, kimliyimizi qorumaq uğrunda mübarizədir. Ona görə də kitabın adı belə olmalıdır.

*Yollarım sınıandı yad ölkələrdə,
Neçə yad dodaqda səsləndi adım.
Sağ ol, ana dilim, məni heç yerdə
Köməksiz qoymadın, yalnız qoymadın.*

*...Döyüşdə qılınctək sıyrıldı qından,
Başımın üstündə bayraqım oldu.
Torpağım ikiyə bölünən zaman
Bu dil bölünməyən torpağım oldu.*

*Üstünə yüyürdü qanun dilləri
Peyğəmbərçilər "Quran" dilləri.
Qapılar dalında qoydular səni,
Haqq dedin, dabandan soydular səni,
Ancaq məhv olmadın, anam, can dilim,
Ordular sarsıdan qəhrəman dilim!*

*Ömrüm qırılmazdı, yol qırılsa da,
Səninlə həmişə mən üzəyəm.
Bədənim torpağa tapşırılsa da,
Ruhumu mən sənə tapşıracağam.*

Sabir Rüstəmخانlı "sovet cəhənnəmində" doğuldu, ancaq mövcud quruluşun zəhərli havasında boğulmadı, onun əsir-yesirinə çevrilmədi, ata mülkündə, şirin ana dilində özünəməxsus, bənzərsiz söz qalasını kərpic-kərpic, daş-daş hördü. "Ruhumuz sərhədsiz olduğu üçün" deyə-deyə yüksəldi - gah poeziyada, gah publisistikada, gah da nəsrə "qızıl qələm" işlətdi, millətinin dərdlərini pıçıldaya-pıçıldaya oxudu, yaralarına məlhəm axtardı, ən yüksək tribunallardan çəkinmədən "mən türk oğlu türkəm, xan nəslindəyəm" söylədi. Milli mənsubiyyəti ilə öyünə-öyünə bütün cahanı dolaşdı, əski Turan ellərini gəzdirdi, öyrədə-öyrədə, yaza-yaza Böyük Əqidə Yolunun həmişəlik yolçusuna çevrildi, ədəbiyyatımıza Sabir Rüstəmخانlı möhürünü vurdu.

1986-cı ildə çap olunan "Qan yaddaşı" tariximizin şöhrətli səhifələrini dirçəltmək xəttidi: "Bərdədə sübh çağı getdim Nüşabə qalasına. Gördüm ki, qala divarları yanında 6-7 yaşlı bir uşaq zoğal budaqlarını kəşib ox-yay düzəldirdi. O bilirdi ki, bu, qaladı, bu köhnə divarlar arasında nə zamansa savaş olub. Amma qanın diktəsiylə orda ox-yay düzəldirdi. O vaxt bir şeir yazdım: görünür, tarixin də unudduğu həqiqət çıxır qan yaddaşından".

Sabir Rüstəmخانlı "sovet cəhənnəmində" doğuldu, ancaq mövcud quruluşun zəhərli havasında boğulmadı, onun əsir-yesirinə çevrilmədi, ata mülkündə, şirin ana dilində özünəməxsus, bənzərsiz söz qalasını kərpic-kərpic, daş-daş hördü. "Ruhumuz sərhədsiz olduğu üçün" deyə-deyə yüksəldi - gah poeziyada, gah publisistikada, gah da nəsrə "qızıl qələm" işlətdi, millətinin dərdlərini pıçıldaya-pıçıldaya oxudu, yaralarına məlhəm axtardı, ən yüksək tribunallardan çəkinmədən "mən türk oğlu türkəm, xan nəslindəyəm" söylədi. Milli mənsubiyyəti ilə öyünə-öyünə bütün cahanı dolaşdı, əski Turan ellərini gəzdirdi, öyrədə-öyrədə, yaza-yaza Böyük Əqidə Yolunun həmişəlik yolçusuna çevrildi, ədəbiyyatımıza Sabir Rüstəmخانlı möhürünü vurdu.

Sabir Rüstəmخانlıın istər parlaq şifahi nitqində, istərsə də yaradıcılığında tez-tez işləndiyən bir ifadə mövcuddur: "qan yaddaşı". Bu iki söz şairin dilində təsadüfən cümlənməyib, gerçək həqiqətə söykənir, səbəbi var... Sabir Rüstəmخانlı özü-özlüyündə bütöv bir millətin keçdiyi tarixi yolun qan və söz yaddaşdır. Böyük bir epoxanın hər anı, Altaylardan Anadoluya, Savalandan Orxon-Yeniseyədək Böyük Turanın hər qarışını ömründə yaşayan bir Ruh sahibidir. Sözüylə, ruhuyla "yurdunun bölünməz xəritəsi"dir.